

TEZAURUL DE MONEDE ROMANE DESCOPERIT LA TRAIAN, JUDEȚUL NEAMȚ

DE

VIRGIL MIHAILESCU-BIRLIBĂ, VASILE URSACHI

Ca și în numeroase alte cazuri, descoperirea tezaurului de la Traian (comuna Săbăoani, județul Neamț) se datorează unei întâmplări, care a condus nu numai la recuperarea aproape în totalitate a monedelor, ci și la intrarea lor în colecția Muzeului de Istorie Roman (Nr. Inv. 22 064—22098). Din informațiile furnizate de localnici, ca și de către descoperitor, depozitul respectiv a apărut pe malul unui iaz, care se află la o distanță de aproximativ 500—600 m nord-est de satul Traian. Iazul respectiv a fost amenajat în anul 1986 de către Ferma Traian, care aparține de I.A.S. Roman. Monedele tezaurului au fost găsite și adunate din pământul de pe malul iazului, în zilele de 18 și 19 mai 1986, de către elevul Herbiceanu Ioan din satul Traian. Ulterior, de la acest școlar—depozitul monetar a fost preluat în întregime și predat aproape intact¹ muzeului din Roman de către un alt elev, Eva Emilian, de la Liceul nr. 2 Roman.

Cercetările de teren, ca și datele strinse de la cei implicați, au lămurit proveniența și condițiile de descoperire a monedelor. Acestea se aflau împrăștiate pe o suprafață relativ restrinsă, de aproximativ 0,5 m², ceea ce indică o oarecare concentrare și deci apartenența lor la una și aceeași descoperire. Este posibil ca piesele tezaurului să fi fost adăpostite într-o pungă confecționată dintr-un material perisabil, descompus de-a lungul timpului, după cum se poate presupune că monedele sudate între ele prin oxidare alcătuiau un bulgăre desprins dintr-un depozit mult mai mare și care, cu toate încercările făcute, nu a putut fi surprins pe teren. Această a doua ipoteză ar putea fi susținută și de faptul că pământul în care s-au găsit monedele — a fost purtat de lama unui buldozer dinspre sud-estul iazului spre zona unde au fost depistate de către amintitul elev; aici, adăugăm noi, se află mai multe izvoare, care alimentează cu apă această acumulare artificială. Însă, ne grăbim să anticipăm, părerea noastră — ținând seama de structura omogenă a depozitului — este că prima ipoteză pare a fi cea veridică. Însă, totuși tezaurul provine dintr-o cu totul altă parte decît locul unde a fost găsit. Mai menționăm și faptul că — împreună cu cele 36 de monede, din care era alcătuit inițial depozitul, s-a mai descoperit și o bucată de sîrmă, lungă de aproximativ 30 cm și „nu prea groasă”, dar care a fost aruncată — ca fiind lipsită de interes — și, deci pierdută de către descoperitor².

Locul unde s-a făcut descoperirea de față — se află plasat în interfluviul Siret-Moldova, la capătul extrem sudic al Podișului Sucevei, aici acesta devenind tot mai lin și luînd aspectul unui șes, ușor înclinat spre lunca Siretului, pentru a se confunda cu aceasta la un moment dat. Terenul mînos și bogat în surse de apă a favorizat din cele mai vechi timpuri existența a numeroase locuri umane, chiar în imediata apropiere a punctului, unde s-a găsit tezaurul — fiind depistată o așezare dacică din secolele II—III e.n., ca și un cuptor de ars ceramică, datînd — se pare — din secolul al XIV-lea³. De asemenea, pe toată terasa secundară a Siretului, unde, de altfel, se află și locul descoperirii noastre, au mai fost găsite și alte stațiuni antice, atît din secolele II—III e.n., cît și din veacul al IV-lea.

¹ Cu acest prilej — s-a pierdut în mod regretabil una din piesele tezaurului, care a intrat — după cît se pare — în posesia unuia din profesorii liceului amintit. Însă, grija față de descoperire, promptitudinea predării acesteia uneia din instituțiile specializate și buna credință de care au dat dovadă cei doi elevi, Herbiceanu Ioan și Eva Emilian, trebuie remarcate în chip deosebit, iar informațiile furnizate de către ei, ca și ajutorul dat în cercetarea de teren care a urmat, au fost de un real folos în publicarea acestei importante

descoperiri. Pentru toate acestea — aducem mulțumirile noastre celor doi elevi amintiți, care au dat un frumos și demn de urmat exemplu și pentru alți școlari, care vor avea ocazia să se întâlnească cu asemenea vestigii ale trecutului.

² Herbiceanu Ioan ne-a declarat că sîrma era confecționată dintr-un metal „de culoare albă” (argint?).

³ Din acest loc — elevul Eva Emilian a strîns o mare cantitate de ceramică medievală pe care a predat-o muzeului din Roman.

După cum am menționat, la început — s-au recuperat 36 monede de bronz; însă, mai târziu, la muzeul din Roman s-au prelat doar 35 de exemplare. Ele erau acoperite cu oxid, starea lor de conservare fiind variată. Astfel, dacă unele prezintă o uzură avansată și sînt chiar fragmentate, altele, dimpotrivă, sînt destul de bine păstrate. Ceea ce ni se pare însă important de relevat este că, la toate piesele acestui mic depozit — au putut fi identificați emitenții, precum și monetăriile, cu excepția a două exemplare în acest din urmă caz.

Structura tezaurului. Cele 35 de monede se eșalonează între anii 351—355 și 364—375 e.n., acoperind un interval de timp relativ restrîns, de aproximativ un sfert de secol. Ele au fost emise de către Constantius II (7), Iulianus caesar (2), Valentinianus I (11) și Valens (15) în monetăriile din Siscia (2), Thessalonica (2), Heraclea Thracica (2), Constantinopol (15), Nicomedia (3) și Cyzicus (9), în două cazuri neputîndu-se face identificarea centrului de batere.

După cum se poate observa, în tezaurul de la Traian predomină emisiunile lui Valentinianus I și Valens (74,29%), ceea ce confirmă încheierile mai vechi, potrivit cărora — în acumulările sfîrșite înainte de 378 — monedele din perioada 364—375 sînt preponderente⁴. Un al doilea mare grup de monede aparține sfîrșitului domniei lui Constantius II, în care se includ și cele două piese de la Iulianus caesar (25,71%). Lipsesc complet emisiunile din anii 361—364 e.n. Departe de a fi un fapt surprinzător — după cum o dovedesc și descoperirile de la Dierna și din Dobrogea⁵ —, acest *hiatus* poate fi înțeles nu numai ca efect al unei scăzute penetrații a monedelor lui Iulianus în provincie⁶, ci și ca o consecință a unei eventuale selectări și excluderi după 364 a emisiunilor respective. Situația întîlnită pe *limes*-ul Dunării inferioare se aseamănă cu cea de la Dunărea mijlocie, din provinciile Pannonia Prima și Valeria⁷, sau chiar de pe toată linia de apărare dunăreano-renaică⁸, peste tot — monedele lui Valentinianus I și ale casei sale dominînd circulația monetară după 364; dar mai cu seamă după 366, cînd încep marile lucrări de întărire a frontierei⁹.

Monetării. Doar la 33 de piese a fost posibilă determinarea centrelor de emisie. Siscia este reprezentată prin două exemplare (nr. 1—2), unul dintre acestea rămînînd sub semnul incertitudinii (nr. 1). Cu toate că se datează potrivit cataloagelor în anii 364—367, vom încerca să aducem și alte precizări cronologice. Astfel, nr. 1 din *Catalogul tezaurului de la Traian* se pare că a fost emis în anii 364—365, cu toate că nu există un tip identic la V. Lányi¹⁰, ceea ce face oarecum nesigură identificarea noastră, după cum am mai menționat. A doua piesă bătută la Siscia (nr. 2) ar putea aparține emisiunii a 3-a, datată în 366 (?); după cum stabilește cercetătoarea centrului monetar respectiv¹¹. Cele două monede bătute la Siscia, găsite în tezaurul de la Traian, prezintă un indice scăzut al frecvenței relative

TABELUL I

Nr. crt.	Monetării	Frecvența absolută			Total	Frecvența relativă			Total
		353/354— 357/358	358— 364	364— 375		353/354— 357/358	358— 364	364— 375	
1	Siscia	—	—	2	2	—	—	8,33%	6,06%
2	Thessalonica	1	1	1	2	16,66%	—	4,166%	6,06%
3	Heraclea Thracica	1	—	1	2	16,66%	—	4,166%	6,06%
4	Constantinopol	2	3	10	15	33,33%	100%	41,66%	45,45%
5	Nicomedia	1	—	2	3	16,66%	—	8,33%	9,09%
6	Cyzicus	1	—	8	9	16,66%	—	33,33%	27,27%
	Total	6	3	24	33	99,97%	100%	99,98%	99,99%

⁴ J.-P. Callu, *Rôle et distribution des espèces de bronze de 348 à 392: in Imperial Revenue, Expenditure and Monetary Policy in the Fourth Century A. D. The Fifth Oxford Symposium on Coinage and Monetary History*, ed. C. E. King, BAR International Series 76, Oxford, 1980, p. 41—42; R. Ocheșeanu, *Cîteva descoperiri monetare din secolul IV e. n. în Scythia Minor*, in *Pontica*, XVII, 1984, p. 145 și tabelul II, p. 144.

⁵ M. Chișescu și Gh. Pocraru Bordea, *Contribuții la istoria Diernei în lumina descoperirilor monetare din săpăturile arheologice din 1967*, in *BSNR*, LXXV—LXXVI, 1981—1982 (1983), 129—130, p. 194—195, tabelul II; R. Ocheșeanu, *op. cit.*, p. 144.

⁶ R. Ocheșeanu, *loc. cit.*

⁷ S. Soproni, *Über den Münzumsatz in Pannonien zu*

Ende des 4. Jahrhunderts, in *Folia Arch.*, XX, 1969, p. 73—74.

⁸ Tezaurile dintre 367—378 cuprind un număr destul de ridicat de emisiuni valentiniene (23,27%—92,36%) (cf. J.-P. Callu, *op. cit.*, p. 58 și tabelul 3, p. 63).

⁹ V. Lányi, *The Coinage of Valentinian I in Siscia*, in *Acta ArchHung.*, XXI, 1969, p. 42—43, fig. 12 și p. 43; P. Kos, *The Monetary Circulation in the Southeastern Alpine Region ca. 300 B.C.—A.D. 1000*, *Studia*, 24, Ljubljana, 1986, p. 147 și 158; deși J.-P. Callu (*op. cit.*, p. 49—50) socotește că Orientul nu s-a asociat la politica monetară a lui Valentinianus I, intrucît avea o frontieră mai mică de apărut pe Dunăre, evidența descoperirilor pare a pune sub semnul întrebării această concluzie.

¹⁰ V. Lányi, *op. cit.*, fig. 1, p. 34 și 35.

¹¹ *Ibidem*, fig. 1, p. 34.

(6,06%). Reprezentarea slabă a Sisciei a putut fi constatată și în cadrul descoperirilor de la Sucidava¹² sau din Scythia Minor¹³. Însă — dacă pătrunderea monedelor Sisciei la Dunărea de Jos este destul de firavă, nu același lucru se poate spune și despre prezența lor la vest de Olt — La Orlea¹⁴ și Dierna¹⁵ emisiunile Sisciei au un grad mare de reprezentativitate, ca — de altfel — peste tot în vestul Peninsulei Balcanice¹⁶.

Și monedele provenite din Thessalonica și Heraclea Thracica (ambele cu un indice al frecvenței relative de 6,06%) nu sînt mai bine reprezentate. Constatări asemănătoare s-au făcut și în ceea ce privește Dobrogea¹⁷, spre deosebire însă de zona care începe de la Sucidava, unde se cunoaște o prezență mai ridicată a celor două monetării¹⁸.

Provenind din centrele de emisie de la Thessalonica și Heraclea Thracica, două exemplare, pîrînd a fi variante, necesită cîteva lămuriri suplimentare. Primul dintre ele, bătut la Thessalonica pentru Valentinianus I, are o siglă care nu apare în cataloagele consultate (nr. 4)¹⁹. Al doilea, emis de Heraclea Thracica (nr. 6), poate fi datat doar în anii 364—366, deoarece aici, mai tirziu, nu funcționează decît două *officinae*²⁰; cu toate acestea, *officina* a 3-a, a cărei existență este atestată de piesa noastră, nu apare în *RIC*.

Aceste două monetării au mai furnizat două monede interesante pentru tezaurul de la Traian. Sînt piese care au pe revers, în cîmp, spre stînga, litera M (nr. 3 de la Thessalonica și nr. 5 de la Heraclea Thracica). Este cunoscut că asemenea monede aparțin tipului FTR — *falling horseman* —, care a avut o expansiune maximă între 353 și sfîrșitul primăverii anului 357. „Sporadica folosire a literei M” de către tipul FTR poate semnifica o valoare, după cum sugera acum mai bine de două decenii J.P.C. Kent²¹; revenind asupra acestei chestiuni cu prilejul editării volumului corespunzător din *RIC*, savantul englez observă că — la ultimele două emisiuni ale lui Constantius II — se constată reduceri succesive de greutate, prima dintre grupe fiind marcată cu sigla M, ceea ce ar putea reprezenta 1/1 000 parte dintr-un *solidus*, cu o intenție de supraevaluare de aproximativ 4 ori²². De aceea, în acest caz cele două monede bătute pentru Constantius II și Iulianus caesar pot fi datate în anii 357—358, după cum sînt de părere și numismații români²³.

În tezaurul de la Traian cea mai bine reprezentată este monetăria din Constantinopol, indicele frecvenței sale relative atîngînd 45,45% (tabelul I). În urma studierii circulației monetare din Dobrogea²⁴, de la Sucidava²⁵, Dierna²⁶ și din vestul Peninsulei Balcanice²⁷, se poate urmări ușor descrescerea prezenței emisiunilor constantinopolitane de la răsărit spre apus. Așadar, ca și la primele monetării analizate, și de această dată se poate sesiza că, prin proveniența monedelor componente, tezaurul nostru aparține zonei de la răsărit de Sucidava, în speță — Scythiei Minor. Și pentru emisiunile Constantinopolului din depozitul de la Traian se constată existența unor variante la cataloagele de identificare utilizate: nr. 10, Constantius II, cu legenda reversului sub forma FELTEMPR—EPARATIO, necunoscută ambelor cataloage folosite; nr. 15, 19 și 20, cu un punct în cîmp, pe revers, tip neconsemnat în *LRBC*; nr. 18, cu o stea în cîmp, pe revers, nu există în *LRBC*; nr. 21, cu ramură în cîmpul reversului și punct după exergă, este un tip nou pentru ambele cataloage.

Un indice de reprezentativitate nu prea ridicat (9,09%), dar mai mare decît la Siscia, Thessalonica sau Heraclea Thracica, se constată pentru emisiunile Nicomediei. Și de această dată, fără a mai intra în detalii, se poate face o paralelă cu descoperirile menționate pentru celelalte monetării, concluziile fiind — în multe privințe — asemănătoare.

Monetăria din Cyzicus are un indice mare al frecvenței relative (27,27%), ceea ce o plasează în cadrul descoperirii de la Traian, imediat după Constantinopol. De asemenea, și în acest caz — se poate observa asemănarea cu depozitele dobrogene²⁸, în timp ce, pe măsură ce înaintăm spre Dunărea

¹² Gh. Poenaru Bordea și V. Barbu, *Contributions à l'histoire du Bas-Danube à la lumière des deux trésors monétaires des IVe—Ve siècles, découvertes à Celeiu, în Dacia*, N. S., XIV, 1970, tabelul 3, p. 269 și 270.

¹³ R. Ocheșeanu, *Un depozit de monede romane descoperit în Constanța*, în *BSNR*, LXVII—LXIX, 1973—1975, nr. 121—123, p. 108; idem, în *Pontica*, XVII, 1984, p. 143—146, precum și tabelele II—III de la p. 145.

¹⁴ M. Chișescu și Gh. Poenaru Bordea, *op. cit.*, p. 199.

¹⁵ *Ibidem*, tabelul II, p. 194—195 și 199; E. Chirilă, N. Gudea, I. Stratan, *Drei Münzhorte des 4. Jahrhunderts aus dem Banat*, Lugoj, 1974, p. 49 și 99, tabelul II.

¹⁶ R. Matijašić, *A Late Roman Hoard from Banjole (Istria, Yugoslavia)*, în *Coin Hoards*, VII, 1981, p. 230.

¹⁷ Pentru perioada 364—378 la Thessalonica și Heraclea Thracica s-au calculat frecvențele relative de 7,40 și, respectiv, 3,70 (cf. R. Ocheșeanu, în *Pontica*, XVII, 1984, p. 145, tabelul III și p. 146.

¹⁸ Vezi descoperirile de la Sucidava, Orlea, Dierna (cf.

Gh. Poenaru Bordea și V. Barbu, *op. cit.*, p. 280; M. Chișescu și Gh. Poenaru Bordea, *op. cit.*, p. 194—195, tabelul II și p. 199; E. Chirilă, N. Gudea, I. Stratan, *op. cit.*, p. 49 și 99, tabelul II) și Banjole (cf. R. Matijašić, *op. cit.*, p. 230).

¹⁹ Ar putea aparține grupelor 7—14 din clasificarea lui Miloje R. Vasić (cf. *Numismatičar*, 5, 1982, p. 54 și tabelul I).

²⁰ R.A.G. Carson și J.P.C. Kent, în *LRBC*, II, p. 83.

²¹ J.P.C. Kent, *Fel. Temp. Reparatio*, în *NC*, VII s., VII, 1967, p. 88.

²² J.P.C. Kent, în *RIC*, VIII, Londra, 1981, p. 65.

²³ R. Ocheșeanu, în *Pontica*, XVII, 1984, p. 135 și 144.

²⁴ *Ibidem*, p. 145, tabelul III.

²⁵ Gh. Poenaru Bordea și V. Barbu, *op. cit.*, p. 282.

²⁶ E. Chirilă, N. Gudea, I. Stratan, *op. cit.*, p. 49 și 99, tabelul II; M. Chișescu și Gh. Poenaru Bordea, *op. cit.*, p. 194—195, tabelul II și p. 199.

²⁷ R. Matijašić, *loc. cit.*; P. Kos, *op. cit.*, p. 165, tabelul C.

²⁸ R. Ocheșeanu, în *Pontica*, XVII, 1984, p. 145, tabelul III și p. 146.

superioară, emisiunile din Cyzicus devin tot mai puțin numeroase. O problemă aparte o constituie varianta emisă pentru Valentinianus I (nr. 27), care are un modul mare, legenda aversului greșită (lipsa literei E) și capul împăratului de pe revers îndreptat spre stînga; toate aceste caracteristici ne determină să considerăm moneda respectivă drept imitație.

Cu tot numărul mic de monede pe care le are, tezaurul de la Traian trebuie urmărit și din punctul de vedere al reprezentativității, indicele frecvenței sale relative indicînd următoarea ordine: I. Constantinopol; II. Cyzicus; III. Nicomedia; IV—VI. Siscia, Thessalonica și Heraclea Thracica. Este o succesiune care se apropie foarte mult, așa cum am mai subliniat, de cea stabilită pentru Scythia Minor.

Tipuri. S-au identificat 5 tipuri monetare în tezaurul de la Traian: Securitas Reipublicae 14 ex. (40%), Gloria Romanorum 11 ex. (31,43%), FTR 8 ex. (22,86%), Spes Reipublicae 1 ex. (2,86%) și Restitutor Reipublice 1 ex. (2,86%) (vezi și tabelele I—II). Pentru prima perioadă (351/355—361/364) se constată preponderența tipului FTR (8 ex.) în comparație cu Spes Reipublicae (1 ex.). Exemplarul ultim amintit aparține speciei AE₄ (nr. 9), singurul modul de acest gen în cadrul descoperirii noastre. Este știut că, după 358, cînd nu se mai bate FTR, se crează *siliqua* ușoară de argint și noul tip de modul mic, Spes Reipublicae, care reprezintă instrumentul principal al noii politici monetare²⁹.

Din prima perioadă a tezaurului de la Traian există 8 exemplare FTR, dintre care 7 aparțin tipului *falling horseman*. Apărut — cel mai devreme — în a doua jumătate a anului 347, *Fel. Temp. Reparatio* nu este bătut în monetăriile orientale înainte de 348, între 353 și 357, în cadrul său fiind preponderent tipul *falling horseman*³⁰. Datele pe care le avem pentru frontiera Rin-Dunăre³¹, Dierna³² și Dobrogea³³ înfățișează, în cadrul descoperirilor similare, un indice variabil de reprezentativitate a acestui tip, cei mai apropiați parametri, în cazul descoperirii noastre, manifestîndu-se tot în Scythia Minor.

A doua mare perioadă cunoscută de tezaurul de la Traian este între 364/367 și 367/375, cînd se documentează și cele trei tipuri amintite mai sus (tabelul III): Securitas Reipublicae (40%), Gloria Romanorum (31,43%) și Restitutor Reipublice (2,86%). Indicele mare de reprezentativitate înfățișat de tipurile Securitas Reipublicae și Gloria Romanorum este foarte apropiat și de această dată cu situația din Dobrogea, deși — în cazul nostru — se poate observa o ușoară superioritate a ultimului.³⁴ Cronologic, se consideră că specia AE₄ — Restitutor Reipublice — este cea mai veche, deoarece ea continuă un tip ultim al lui Iovianus³⁵, abia după aceasta — urmînd noile module AE₄ — Securitas Reipublicae și Gloria Romanorum, cînd are loc și mărirea numărului de *officinae*, de la 2 la 4; în această situație, nr. 6 de la Traian, cu Γ în exergă, nu ar trebui să constituie o variantă la RIC³⁶. Mai adăugăm, că — dintre cele 2 tipuri ulterioare lui Restitutor Reipublice, Gloria Romanorum precede, după cîte se pare, pe Securitas Reipublicae³⁷.

Totodată, subliniem că nu constituie ceva excepțional situația întîlnită la Traian, unde tipurile Securitas Reipublicae și Gloria Romanorum sînt preponderente — comparativ cu FTR și Spes Reipublicae — și în alte tezaure valentiniane făcîndu-se aceeași constatare³⁸.

Greutatea. Deși statistic, abia de la un număr de 150 de monede în sus — se poate întreprinde o discuție serioasă privind greutatea într-un tezaur³⁹, socotim că nu este inutil să facem totuși cîteva observații și asupra acestui aspect. Media ponderală pentru cele 35 de monede este de 1,86 g, greutatele

TABELUL III

Perioada	Frecvența absolută a tipurilor					Total	Frecvența relativă a tipurilor					Total
	FTR	Spes reip.	Gloria Rom.	Securitas reip.	Restitutor reip.		FTR	Spes reip.	Gloria Rom.	Securitas reip.	Restitutor reip.	
351/355—355/361	8	1	—	—	—	9	88,89%	11,11%	—	—	—	25,71%
364/367—367/375	—	—	11	14	1	26	—	—	42,31%	53,84%	3,85%	74,29%
Total	8	1	11	14	1	35	22,86%	2,86%	31,43%	40%	2,86%	100,00%

²⁹ J.-P. Callu, *op. cit.*, p. 45.

³⁰ J.P.C. Kent, *op. cit.*, p. 84—88.

³¹ J.-P. Callu, *op. cit.*, p. 63, tabelul 3: în tezaurele valentiniane dintre 367—378, de pe limes-ul Rin-Dunăre, FTR apare în proporție de 2,80%—34,70%.

³² E. Chirilă, N. Gudea, I. Stratan, *op. cit.*, p. 90—91: dintr-un total de 730 exemplare, tezaurul I de la Orșova-Dierna conține 713 piese de tip FTR, din care 710 *falling horseman*.

³³ Indicele de reprezentativitate, apropiat de cel al desco-

peririi noastre, este de 24,17% (Cl. R. Ocheșeanu, *op. cit.*, p. 144).

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ R.A.G. Carson și J.P.C. Kent, în *LRBC*, II, p. 42.

³⁶ J.W.E. Pearce, în *RIC*, IX, Londra, 1951, p. 189.

³⁷ R.A.G. Carson și J.P.C. Kent, *op. cit.*, p. 42.

³⁸ J.-P. Callu, *op. cit.*, p. 42.

³⁹ M. Vasić, *Le trésor de Boljetin (IVe siècle)*, în *Sirmium*, VIII, Collection de l'École Française de Rome, Rome-Belgrade, 1978, p. 139.

lor variind între 0,82 g (nr. 29 și nr. 34) și 3,08 g (nr. 30). Piesa cu cea mai ridicată greutate este o emisiune din Cyzicus, pentru Valens, aparținând seriei timpurii cu N—S în legenda aversului⁴⁰ și tipului Securitas Reipublicae. De altfel, și în ansamblu — această monetărie atinge, în comparație cu celelalte centre de batere, și cea mai mare greutate medie: 2,04 g. Urmează în ordine, Constantinopol (1,95 g), Siscia (1,91 g), Nicomedia (1,82 g), Heraclea Thracica (1,59 g) și Thessalonica (1,245 g). Este vizibilă media ponderală ridicată la monetăriile cele mai bine reprezentate în tezaur (Constantinopol și Cyzicus), dacă nu cumva trebuie să avem în vedere și o caracteristică a activității centrelor respective de emisiune.

În ceea ce privește greutatea medie a tipurilor, dacă le excludem pe cele înregistrate cu un singur exemplar (Spes Reipublicae și Restitutor Reipublice), avem următoarea succesiune: Securitas Reipublicae cu 1,92 g, Gloria Romanorum cu 1,83 g și FTR cu 1,80 g. Tipul FTR cu M pe revers atinge o greutate medie de 1,40 g, dar acest calcul devine superfluu, dacă ținem seama că — la Traian — există numai 2 exemplare de acest gen⁴¹. Pe de altă parte, se mai observă că, deși ponderea medie a emisiunilor valentinienice (1,91 g) este mai ridicată decât a celor anterioare (1,79 g), ea se află foarte îndepărtată de cea standard, de 2,60 g⁴².

Axul. O scurtă privire aruncată asupra *Catalogului* monedelor de la Traian ne relevă că — în cea mai mare parte — axele sînt corecte, ceea ce denotă o bună organizare a monetăriilor. Doar în cazul Sisciei — se poate sesiza o oarecare lipsă de grijă cu prilejul baterii, deși — și de această dată — trebuie să ținem seama de numărul mic de exemplare prezente în tezaur.

Considerații numismatice și istorice. După cum s-a putut vedea, cele mai vechi monede de la Traian se datează între 351 și 355, ceea ce pare să confirme, ca și în alte cazuri⁴³, faptul că acumularea a început după anul 354, cînd are loc demonetizarea pieselor de modul AE,⁴⁴. De asemenea, așa cum am arătat, nucleul principal îl alcătuiesc monedele valentinienice (74,29%), fenomen care corespunde tendinței generale înregistrate la tezaurile contemporane⁴⁵. Tezaurul de la Traian se încheie cu emisiuni din anii 367—375, ceea ce indică un sfîrșit al acumulării în această vreme sau în anii imediat următori. Depozitele monetare care se termină cu emisiuni din anii 375—378, sînt destul de numeroase atît în Imperiul Roman, cît și în *barbaricum*. Dacă în părțile apusene ale imperiului această stare de lucruri este pusă pe seama încetării lucrărilor de la frontiere — în urma morții lui Valentinianus I⁴⁶, ca și a tulburărilor provocate în această vreme de invaziile quade și sarmate, care au afectat și zona de dincolo de *limes*⁴⁷, în Peninsula Balcanică și, în general, în Orient, încheierea acumulărilor și îngroparea unui număr mare de tezaur se datorează războaielor cu perșii și vizigoții, ultimul, sfîrșit — de altfel — prin dezastrul din 378, de la Adrianopol.

Cercetarea structurii tezaurului de la Traian, ca și a altor aspecte numismatice pe care le ridică această descoperire, a relevat profunzimea asemănare cu situația din Scythia Minor. Dacă la aceasta mai adăugăm și faptul că, pînă în momentul de față — nu avem dovezi despre o reală circulație a monedei de bronz din această vreme în spațiul est-carpatic și care să explice prezența depozitului nostru, putem face presupunerea că acumularea a avut loc înainte de anii 375—378, undeva în sudul Dunării⁴⁸, de unde a fost înșușită și adusă în ținutul nostru. Raritatea descoperirilor asemănătoare la nordul Pontului Euxin, dintre care amintim doar pe cele mai apropiate de la Černeev, Krilos (Ivano-Frankovsk, U.R.S.S.)⁴⁹ și Zabolotov⁵⁰, — spre deosebire de cele compuse din metale prețioase, mult mai numeroase — constituie un argument suplimentar pentru ipoteza pe care am avansat-o mai sus.

Pe de altă parte însă, fenomenul îngropării depozitelor monetare similare este mult mai vast în teritoriul fostei provincii Dacia, ca și pe *limes*-ul nord-dunărean⁵¹. În acest context, trebuie subliniată importanța descoperirii de la Traian, care individualizează și pe această cale aria apuseană a culturii Sîntana de Mureș—Černjachow.

⁴⁰ R.A.G. Carson și J.P.C. Kent, în *LRBC*, II, p. 42.

⁴¹ Chiar și în acest caz, monedele tezaurului nostru se încadrează în limitele tabelului întocmit pentru 138 de exemplare înregistrate de către J.P.C. Kent (în *RIC*, VIII, Londra, 1981, p. 70, Weight Frequency Tables).

⁴² R. Delmaire și C. Seillier, *Trésor de monnaies romaines d'époque valentinienne dans une tombe à Vron (Somme)*, în vol. *Trésors monétaires*, III, Paris, 1981, p. 79.

⁴³ Tezaurile Hirșova — împrejurimi (j. Constanța) și Dobroea, *passim* (Cf. R. Ocheșeanu, în *Pontica*, XVII, 1984, p. 135 și 144).

⁴⁴ Din 352 se reia baterea pe scară largă a speciei AE₃, tipul — *caesar*, pentru ca, începînd din primăvara anului 354 și pînă în 358, monopolul emiterii să-l aibă tipul *Fel. Temp. Reparatio*, cu acest prilej — înlătărindu-se specia AE₃ (cu 2 moduli, de 1/60 și 1/72) apărută în 348 (Cf. J.-P. Callu, *op. cit.*, p. 44—45). În aceste condiții, începutul acumulării monedelor tezaurului nostru se înscrie în timp după intervalul 348—354, întrucît lipsesc piesele de modul AE₂.

⁴⁵ J.-P. Callu, *op. cit.*, p. 42—43.

⁴⁶ S. Soproni, *op. cit.*, p. 71—74; V. Lányi, *op. cit.*, p. 43; R. Matjašić, *op. cit.*, p. 230; J.-P. Callu, *op. cit.*, p. 50.

⁴⁷ M.R. Alföldi, *Fragen des Münzwesens im 4. Jahrhundert n. Chr.*, în *JNG*, 13, 1963, p. 75—104.

⁴⁸ Tezaurile ulterioare au o altă structură a numerarului (Cf. R. Ocheșeanu, *op. cit.*, p. 143 și nota 15).

⁴⁹ M. Iu. Brajčevskij, *Rimska moneta na teritorij Ukrainj*, Kiiv, 1959, p. 167—169 (nr. 606 și 582).

⁵⁰ V. V. Kropotkin, *Kladby rimskih monet na teritorij SSSR*, Moskva, 1961, SAI, G₄, p. 75—76, nr. 897.

⁵¹ Cipău, Gornea, Viespești, Tibiscum, Redea, Săpata de Jos (Cf. C. Preda, *Circulația monedelor romane postvalentinienice în Dacia*, în *SCIVA*, 26, 1975, 4, p. 463, 468, 471, 478—479 și 481), Romanafii — fostul județ (Cf. B. Mîtea, în *SCIVA*, 30, 1979, 1, p. 63—77; C. Știrbu, în *CercetNum*, 3, 1980, p. 152—153; R. Ocheșeanu, în *BSNR*, LXXVII—LXXIX, 1983—1985 (1986), 131—133, p. 159—167); pentru Sucidava, Orlea și Dierna, vezi: Gh. Poenaru Bordea și V. Barbu, *loc. cit.*; M. Chițescu și Gh. Poenaru Bordea, *loc. cit.*; E. Chirilă, N. Gudea, I. Stratan, *op. cit.*

Îngroparea tezaurului de la Traian a putut avea loc la o dată, pe care, deși nu o putem preciza cu exactitate, se plasează totuși într-o perioadă posteroară războiului din 378, fiind legată probabil de perturbările provocate în răsăritul Europei de migrația hunilor; însă, ținând seama de numărul de bronz din care este alcătuit depozitul nostru, ascunderea sa nu s-a putut petrece la prea mulți ani după evenimentele amintite.

CATALOGUL MONEDELOR

I. SISCIA

Valentinianus I

1. AE₃; ♂; 1,44 g; 16 × 15 mm. C: foarte slabă, ruptă marginal.

(DNVALE)N(TIN)I-(ANVSPFAVG)/GLO(RIARO)-MANO-(RVM). În exergă $\frac{M}{(ASISC?)}$.

LRBC, II, p. 72, anii: 364-367.

RIC, IX, p. 146, nr. 5 (a), 1 (A), anii: 28 martie 364-24 august 367.

Valens

2. AE₃; ♂; 2,38 g; 18,5 × 17 mm. C: foarte bună.

DNVALEN-SPFAVG/GLORIARO-MANORVM (*Chrismon* lung în mina stângă a împăratului, pe revers).

În exergă $\frac{M}{BSISC}$.

LRBC, II, p. 72, nr. 1280, anii 364-367.

RIC, IX, p. 146, 5 (b), 2 (A), anii: 28 martie 364-24 august 367.

II. THESSALONICA

Iulianus

3. AE₃; †; 1,37 g; 16 mm. C: foarte slabă; ruptă marginal.

(DNCLIVL)IANVSNBOCAES/FELTEMPR - EPARA(TIO)

În exergă $\frac{M}{(SM)T(S)E}$.

LRBC, II, p. 78, nr. 1685, anii: 355-361.

RIC, VIII, p. 421, nr. 210, anii: 6 noiembrie 355-vară 361.

Valentinianus I

4. AE₃; †; 1,12 g; 15 mm. C: foarte slabă; lipsă aproximativ 1/3.

(DNVALENTINI-ANVSPFAVG)/(SECVRITA)S-R(EIPVBLICAE). În exergă $\frac{M}{SMTSB}$.

LRBC, II, p. 79, variantă, anii: 364-367.

RIC, IX, p. 176, nr. 18 (a), 1 (A), variantă, anii: 25 februarie 364-24 august 367.

III. HERACLEA THRACIOA

Constantius II

5. AE₃; †; 1,43 g; 17 × 15 mm. C: foarte slabă, parțial ilizibilă.

(DNCONSTAN-TIVSPFAVG)/FELTEMP - (REP)ARA-

(T)IO. În exergă $\frac{M}{SNNI}$.

LRBC, II, p. 83, nr. 1902, anii: 355-361.

RIC, VIII, p. 437, nr. 93, anii: 6 noiembrie 355-3 noiembrie 361.

Valentinianus I

6. AE₃; †; 1,75 g; 16 mm. C: slabă, ruptă marginal, lipsește un fragment.

DNV(ALENTINI) - (AN)VSP(FAVG)/(S)EC(V)RITA(S-REIPVBLICAE). În exergă $\frac{M}{SMHT}$.

LRBC, II, p. 84, nr. 1921 sau 1934, anii: 364-367.

RIC, IX, p. 192, nr. 5 (a), 1 (A), variantă cu F în exergă, anii: 25 februarie 364-24 august 367.

IV. CONSTANTINOPOLE

Constantius II

7. AE₃; ♂; 1,15 g; 16 × 15 mm. C: foarte slabă.

DNCON(STAN)-TIVS(PFAVG)/(FELTEMPRE-PA-RATIO). În exergă $\frac{M}{(C)ON(SA?)}$.

LRBC, II, p. 87, nr. 2039, anii: 351-354.

RIC, VIII, p. 458, nr. 118, anii: 15 martie 351-6 noiembrie 355.

8. AE₃; †; 2,22 g; 18 × 16 mm. C: bună, cu rupturi marginale.

DNCONSTAN-TIVSPFAVG/FELTEMPR - EPARATIO.

În exergă $\frac{M}{CNOST}$.

LRBC, II, p. 87, nr. 2041, anii: 351-354.

RIC, VIII, p. 458, nr. 118, anii: 15 martie 351-6 noiembrie 355.

9. AE₃; †; 1,31 g; 17 × 16 mm. C: satisfăcătoare; ruptă în două fragmente.

DNCONSTAN-TIVSPFAV(G)/SPESREI - P(VB)LICE.

În exergă $\frac{M}{CON(SA?)}$.

LRBC, II, p. 87, nr. 2053 (?), anii 355-361.

RIC, VIII, p. 461, nr. 149 (?), anii: 6 noiembrie 355-3 noiembrie 361.

10. AE₃; †; 2,18 g; 15,5 mm. C: foarte slabă, parțial ilizibilă.

(DNCONSTAN-T)IVSPFAVG/(FELTEMPR-EPA)RATIO.

În exergă $\frac{M}{(CON)SA}$.

LRBC, II, p. 87, variantă, anii: 355-361.

RIC, VIII, p. 460, nr. 135, variantă, anii: 6 noiembrie 355-3 noiembrie 361.

Iulianus

11. AE₃; †; 1,50 g; 17 × 16 mm. C: slabă, ruptă marginal, lipsind aproximativ 1/8.

(DNCLIV)LIANVSNBOCAE(S)/(FELTE)MPR - E-

PAR(ATIO). În exergă $\frac{M}{CONS(A?)}$.

LRBC, II, p. 87, anii: 355-361.

RIC, VIII, p. 460, nr. 136, anii: 6 noiembrie 355-3 noiembrie 361.

Valentinianus I

12. AE₃; †; 1,56 g; 17 × 15 mm. C: bună.

(DNVALENTINI-ANVSPFAVG/SECVRIT(AS)-REI-

PVBLICAE. În exergă $\frac{M}{CONSPA}$.

LRBC, II, p. 87, nr. 2072, anii: 364-365.

RIC, IX, p. 215, nr. 21 (a), 1 (A), 1, anii: 25 februarie 364-24 august 367.

13. AE₃; †; 1,76 g; 19 × 18 mm. C: bună; ruptă marginal.

DNVALENTINI-ANVSPFAVG/SECVRITAS-REI-

PVBLICAE. În exergă $\frac{M}{CONSA}$.

LRBC, II, p. 87, nr. 2076, anii: 364-365.

RIC, IX, p. 215, nr. 21 (a), 1 (A), 3, anii: 25 februarie 364-24 august 367.

14. AE₃; †; 2,37 g; 17,5 × 15,5 mm. C: slabă.

DNVALENTI(NI)-ANVSPFAVG/SECVRITAS-(R)EI-

PVBLICAE. În exergă $\frac{M}{CON(SA)}$.

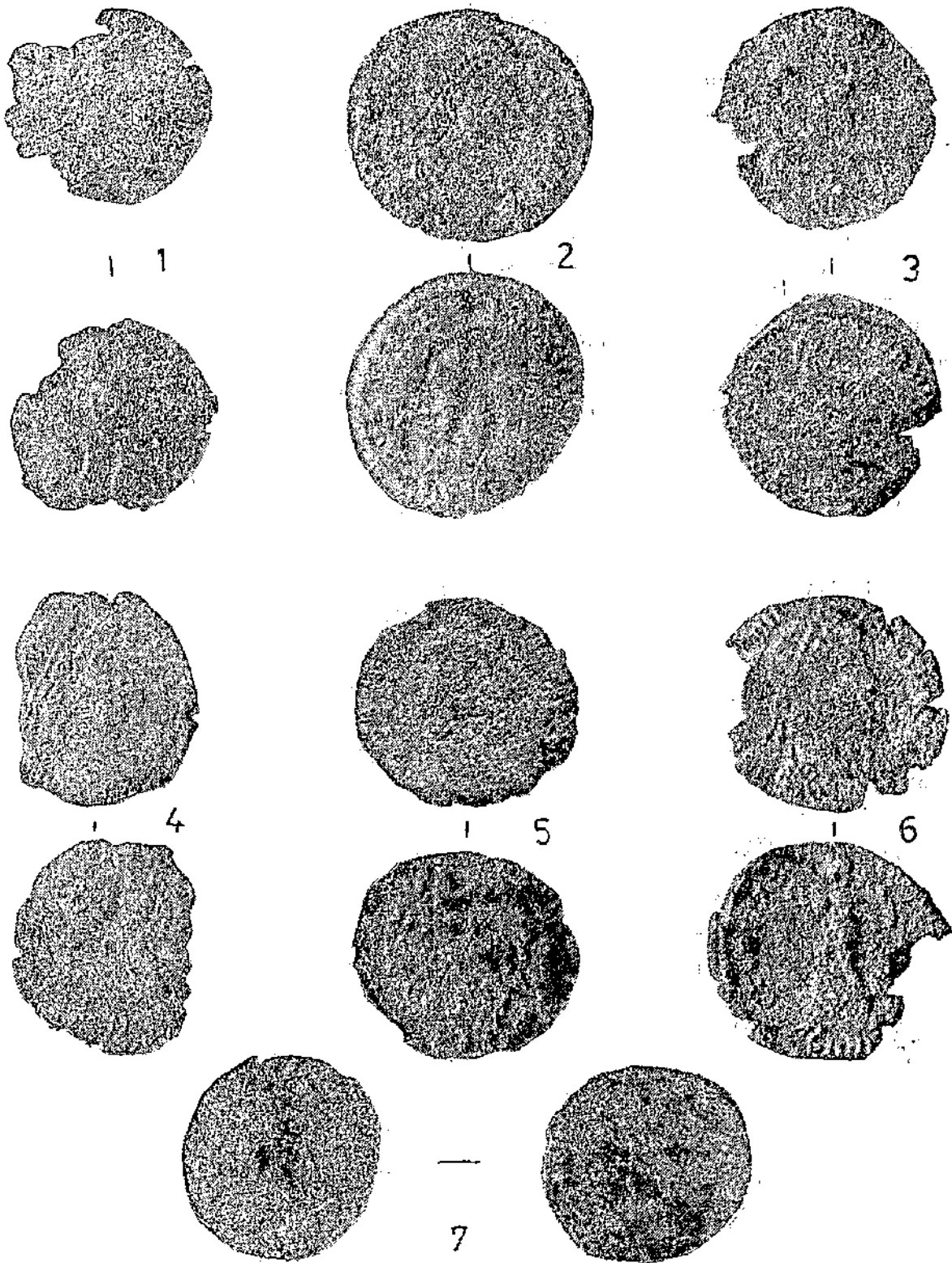
LRBC, II, p. 87, nr. 2076, anii: 364-365.

RIC, IX, p. 215, nr. 21 (a), 1 (A), 3, anii: 25 februarie 364-24 august 367.

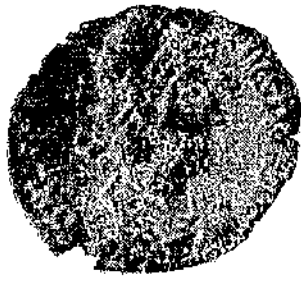
15. AE₃; †; 1,45 g; 18 × 17 mm. C: bună; ruptă marginal.

DNVALENTINI-ANVSPFAVG/SECVRITAS REIPV-

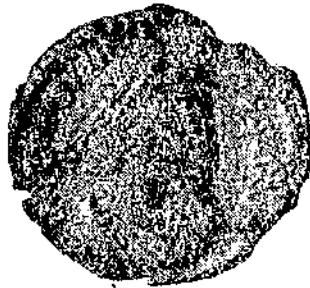
BLICAE. În exergă $\frac{M}{CONSA}$.

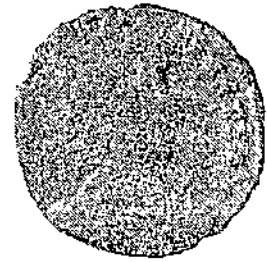
Pl. I. Monede din tezaurul de la Traian (5/2).

8

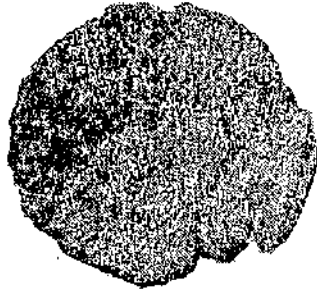
9

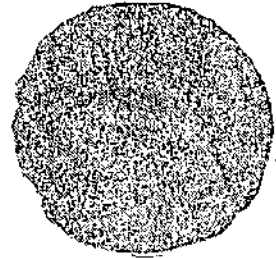
10

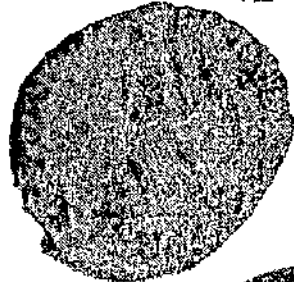
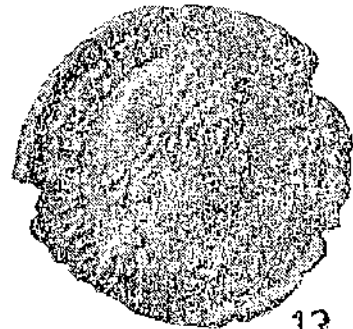
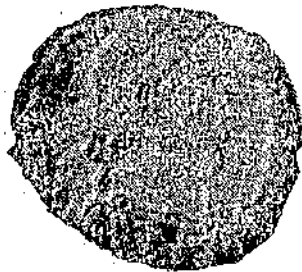
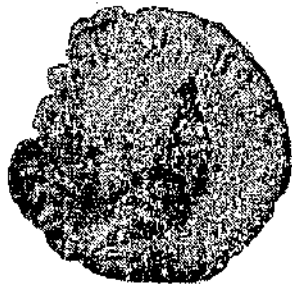
11

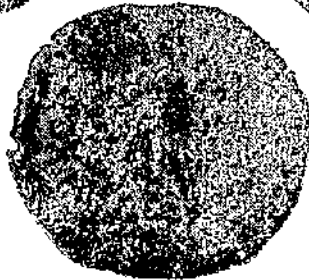
12

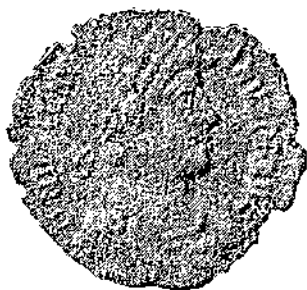
13

14

Pl. II. Monede din tezaurul de la Traian (5/2).

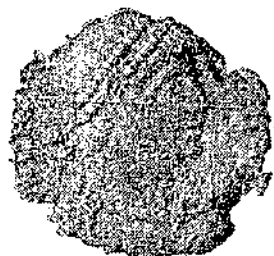
15

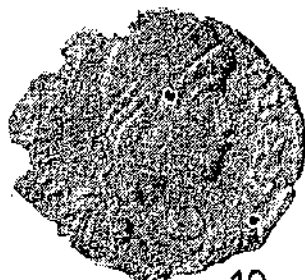
16

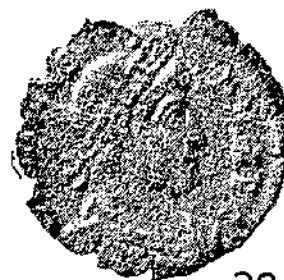
17

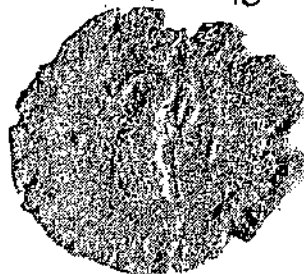
18

19

20

21

Pl. III. Monede din tezaurul de la Traian 5/2)

LRBC, II, p. 88, variantă, anii: 367—375.
RIC, IX, p. 221, nr. 42 (a), 1 (A), 8, anii: 24 august 367—17 noiembrie 375.

Valens

16. AE₃; ↑; 2,39 g; 17×15 mm. C: satisfăcătoare; ruptă marginal.

DNVALENS—PFAVG/GLORIARO—MANORVM. În

exergă $\overline{\text{CONS(A)}}$

LRBC, II, p. 87, nr. 2 075, anii: 364—365.

RIC, IX, p. 214, nr. 16 (c), 2^b (A), 3, anii: 25 februarie 364—24 august 367.

17. AE₃; ↑; 2,82 g; 18×17 mm. C: satisfăcătoare.

DNVALENS—PFA(VG)/GLORIARO—MANORVM. În

exergă $\overline{\text{CONSA}}$

LRBC, II, p. 87, nr. 2 075, anii: 364—365.

RIC, IX, p. 214, nr. 16 (c), 2^b (A), 5, anii: 25 februarie 364—24 august 367.

18. AE₃; ↑; 1,75 g; 16×15 mm. C: foarte slabă; ruptă marginal.

(D)NVALE(NS—P)FAV(G)/(SECVRITAS—REIP)VBLI-

(CAE). În exergă $\overline{\text{(C)ONS(T?)}}$

LRBC, II, p. 87, nr. 2 077, variantă, anii: 364—365.

RIC, IX, p. 216, nr. 21 (c), 2 (A), 10, anii: 25 februarie 364—24 august 367.

19. AE₃; ↑; 2,27 g; 18×16 mm. C: foarte slabă; parțial ilizibilă, cu rupturi marginale.

DNVALEN—S)PFAVG/(SECVRITAS—REIPVBLICAE

În exergă $\overline{\text{(CO)N(SA?)}}$

LRBC, II, p. 87, nr. 2 109, variantă, anii: 367—375.

RIC, IX, p. 221, nr. 42 (b), 2^a(A), 7, anii: 24 august 367—17 noiembrie 375.

20. AE₃; ↑; 2,23 g; 17 mm. C: slabă; ruptă marginal.

(DN)VALENS—PFAVG/SE(C)VR(ITAS)—REIPVBLI-

(C)AE. În exergă $\overline{\text{CONSB}}$

LRBC, II, p. 87—88, variantă, anii: 364—375.

RIC, IX, p. 221, nr. 42 (b), 2 (A), 8, anii: 24 august 367—17 noiembrie 375.

21. AE₃; ↑; 2,35 g; 17,5×16 mm. C: bună. Observații: pare a fi fost surrăpată pe avers.

DNVALENS—PFAVG/SECVRITA(S—REIP)VBLICAE.

În exergă $\overline{\text{CONST}}$

LRBC, II, p. 87—88, variantă, anii: 364—375.

RIC, IX, p. 215—221, variantă, anii: 364—375.

V. NICOMEDIA

Constantius II

22. AE₃; ↑; 2,01 g; 19×17 mm. C: bună; puțin ruptă marginal.

DNCONSTAN—TIVSPFAVG/FELTEMPRE—PARATIO.

În exergă $\overline{\text{SMNS}}$

LRBC, II, p. 92, nr. 2 309, anii: 351—354.

RIC, VIII, p. 479, nr. 96, anii: 15 martie 351—6 noiembrie 355.

Valens

23. AE₃; ↓; 1,42 g; 16,5 mm. C: foarte slabă; ruptă marginal.

DNVA(L)EN—SP(F)AVG/(GLORIAR)O—MANORV(M).

În exergă $\overline{\text{(S)MNT}}$

LRBC, II, p. 93, nr. 2 326, anii: 364—365.

RIC, IX, p. 252, nr. 9 (b), 2^a (A), 3, anii: 28 martie 364—24 august 367.

24. AE₃; ↓; 2,04 g; 18×16 mm. C: slabă, ruptă marginal.

(D)NVALEN—SPFA(VG)/(S)ECVRITAS—(RE)IPVB-

(LICAE). În exergă $\overline{\text{SM(NA?)}}$

LRBC, II, p. 93, nr. 2 329, anii: 364—365.

RIC, IX, p. 252, nr. 12 (c), 2^b (A), 1, anii: 25 martie 364—24 august 367.

VI. CYZICUS

Constantius II

25. AE₃; ↓; 2,50 g; 15,5 mm. C: slabă.

(DNC)ONSTAN—(TIVSPFAVG)/(FELTEMP—R)EPA-

RATIO. În exergă $\overline{\text{(S)MKA}}$

LRBC, II, p. 96, nr. 2 496, anii: 351—354.

RIC, VIII, p. 498, nr. 104, anii: 351—355.

Valentinianus I

26. AE₃; ↓; 1,01 g; 17×15 mm. C: foarte slabă; ruptă în 3 fragmente.

(DNVALENTINI—ANVS)PFAV(G)/(SECVRITAS—REI-

PV)BLICAE. În exergă $\overline{\text{SMK A}}$

LRBC, II, p. 97, nr. 2 519 sau 2 529, anii: 364—375.

RIC, IX, p. 241, nr. 11 (a), 1 (A), 4, anii: 25 februarie 364—24 august 367 sau nr. 13 (a), 1 (A), anii: 24 august 367—17 noiembrie 375.

27. AE₃; ↓; 2,61 g; 21×20 mm. C: bună.

DNVALENTINI[*sic*!—(A)NV(S)PFAVG/RESTITV—TOR-

REIP. În exergă $\overline{\text{SMKB}}$

Imitație: pe avers, legenda are lipsă litera E; pe revers, capul împăratului este îndreptat spre stînga; modul mare.

LRBC, II, p. 97, nr. 2 515, variantă, anii: 364—365.

RIC, IX, p. 240, nr. 10 (a), 1 (A), 2, variantă, anii: 25 februarie 364—24 august 367.

28. AE₃; ↓; 2,18 g; 18 mm. C: bună; puțin ruptă marginal.

DNVALENTINI—ANVSP(F)A(VG)/GLORIARO—MA-

NORVM. În exergă $\overline{\text{SMKA}}$

LRBC, II, p. 97, nr. 2 526, anii: 367—375.

RIC, IX, p. 241, nr. 12 (a), 1 (A), anii: 24 august 367—17 noiembrie 375.

Valens

29. AE₃; ✓; 0,82 g; 16,5×13 mm (păstrată). C: foarte slabă, lipsă aproximativ 2/5.

(DNVA)LEN—SP(FAVG)/GL(ORIARO—MANO)RVM.

În exergă $\overline{\text{SMK T}}$

LRBC, II, p. 97, anii: 364—375.

RIC, IX, p. 240, nr. 8 (b), 2 (A), 3, anii: 25 februarie 364—24 august 367 sau p. 241, nr. 12 (b), 2 (A), anii: 24 august 367—17 noiembrie 375.

30. AE₃; ↑; 3,08 g; 18 mm. C: satisfăcătoare; puțin ruptă marginal.

DNVALEN—SPFAVG/SECVRITAS—REIPVBLICAE(E)

În exergă $\overline{\text{SMKB}}$

LRBC, II, p. 97, nr. 2 520, anii: 364—365 sau nr. 2 530, variantă, anii: 367—375.

RIC, IX, p. 241, nr. 11 (b), 2 (A), 2, anii: 25 februarie 364—24 august 367 sau nr. 13 (b), 2(A), 2, anii: 24 august 367—17 noiembrie 375.

31. AE₃; ↓; 2,07 g; 19×18 mm. C: slabă.

DNVA(LE)N—SPFAVG/(SE)CVRITA(S)—REIPVBLI-

(C)AE. În exergă $\overline{\text{SMKA}}$

LRBC, II, p. 97, nr. 2 520 sau nr. 2 530, anii: 364—375.

RIC, IX, p. 241, nr. 11 (b), 2 (A), 1 sau nr. 13 (b), 2 (A), 1, anii: 25 februarie 364—17 noiembrie 375.

32. AE₃; ↑; 2,45 g; 17,5×16,5 mm. C: satisfăcătoare

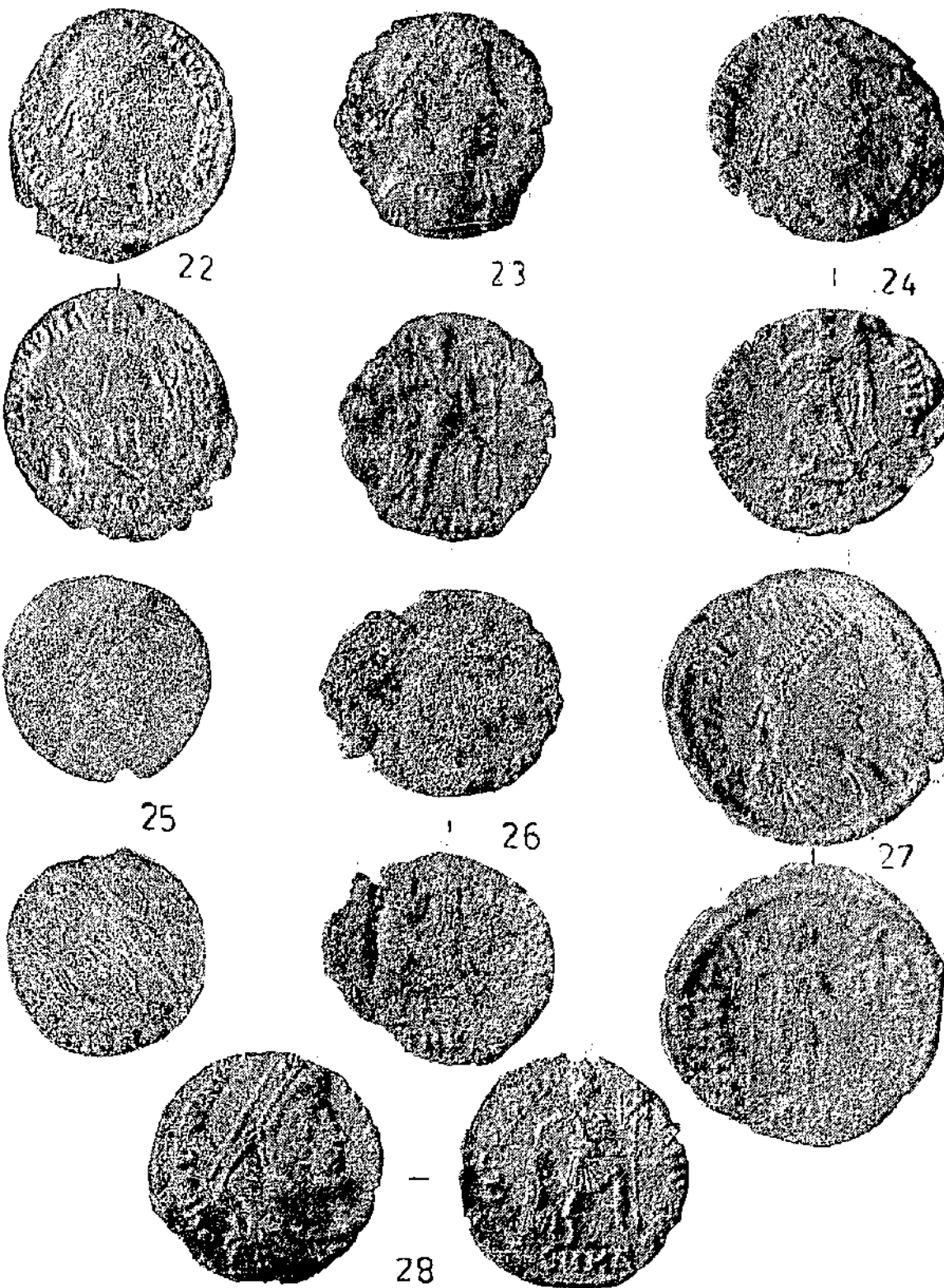
DNVALEN—SPFA(VG)/GLORIARO—MANORVM. În

exergă $\overline{\text{SMKA}}$

LRBC, II, p. 97, nr. 2 518 sau nr. 2 527, anii: 364—365 sau 367—375.

RIC, IX, p. 240, nr. 8 (b), 2 (A), 1, anii: 25 februarie 364—24 august 367 sau p. 241, nr. 12 (b), 2 (A), 1, anii: 24 august 367—17 noiembrie 375.

33. AE₃; ↑; 1,65 g; 19×17 mm. C: bună; ruptă marginal.

Pl. IV. Monede din tezaurul de la Traian ((5/2).

| 29

| 30

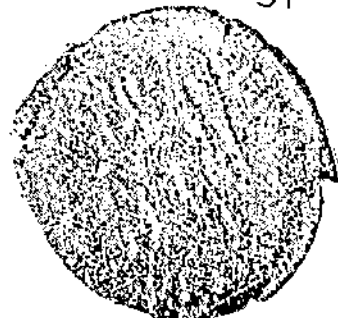
| 31

| 32

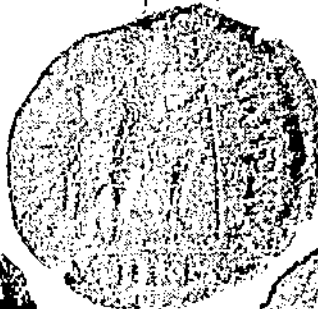
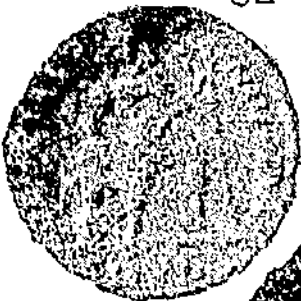
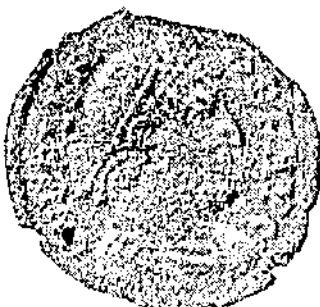
| 33

| 34

— 35

Pl. V. Monede din tezaurul de la Traian (5/2).

DNVALEN—SPFAVG/GLORIARO—MANORVM. In
exergă ———
SMK Δ
LRBC, II, p. 97, nr. 2.518 sau nr. 2.527, anii: 364—375.
RIC, IX, p. 240, nr. 8 (b), 2 (A), 3, anii: 25 februarie
364—24 august 367 sau p. 241, nr. 12 (b), 2 (A), 3, anii:
24 august 367—17 noiembrie 375.
ATELIERE NEPRECIZATE
Valentinianus I
34. AE₃; | ; 0,82 g; 18 mm. C: foarte slabă; ruptă în

2 fragmente, lipsind aproximativ 2/5.
(DNVALENTINI)—ANVSPFAVG/(GLORIARO—MA-
NORVM). Exerga ruptă. Anii: 364—375.
Valens
35. AE₃; ↑ ; 1,80 g; 18×16,5 mm. C: slabă; ruptă
marginal.
DNVALE (NS—P)FAV(G)/(GLORIARO)—MANOR(VM).
In exergă ———, restul rupt.
Anii: 364—375.

THE ROMAN COIN HOARD DISCOVERED AT TRAIAN, NEAMŢ COUNTY

SUMMARY

The hoard was accidentally discovered in 1986 on the territory of Traian village and belongs to the Roman museum collection (No. Inv. 22,064—22,098). The find-spot is in the centre of Moldavia, north of the Roman town, between the Siret and the Moldova rivers. Many other ancient sites of the IInd, the IIIrd and the IVth centuries have been discovered nearby, as well as a mediaeval settlement of the XIVth century.

The structure. The hoard had 36 bronze coins but one has been lost. The coins date from 351—355 and to 364—375, being issued for the following emperors: 7 Constantius II, 2 Julian Caesar, 11 Valentinian I and 15 Valens. The issues of Valentinian I—Valens prevail (74.29%). So the deposit belongs to Valentinian group hoards (the footnote 4). The second group of coins are from Constantius II period (25.71%). The coins dated 361—364 are absent, just like in the discoveries of Dierna and Dobrogea (the footnotes 5—6). In other parts, for example in the provinces of Pannonia Prima, Valeria and throughout the Rhine—Danube *limes* monetary circulation after the year 364 is dominated by Valentinianic issues (the footnotes 7—9).

Mints. The coinage places of 33 coins have been identified: Siscia 2, Thessalonica 2, Heraclea Thracica 2, Constantinople 15, Nicomedia 2 and Cyzicus 9.

One of the two coins issued at Siscia is doubtful (no. 1). It dates to 364—365 and it is a variant at V. Lányi's catalogue (the footnote 10). Siscia is little represented in the hoard of Traian (6.06%, table I) as well as in the discoveries of Sucidava and Scythia Minor (the footnotes 12—13). The coins issued at Siscia are in a greater number in the west of the Olt River, at Orlea, Dierna as well as in the west of Balkanic Peninsula (the footnotes 14—16).

The coins issued at Thessalonica and Heraclea Thracica are also few (6.06%) as well as in Dobrogea (the footnotes 17—18). The coins from *Catalogue* no. 4 (Thessalonica) and no. 6 (Heraclea Thracica) are variantes. The coin no. 6 dates to 364—366, *officina* the 3rd, but *RIC* mentions only 2 *offinae*. The coins of *Catalogue* no. 3 (Thessalonica) and no. 5 (Heraclea Thracica) have the latter M on the reverse, in the field. They date to 357—358 (the footnotes 20—22).

Most of the coins of the Traian hoard were issued at Constantinople (45.45%, table I). These dates are similar to those of Scythia Minor; the coins issued at Constantinople decrease at Sucidava, Dierna and towards the west of Balkanic Peninsula (the footnotes 23—26). The coins of *Catalogue* no. 10, 15, 18, 19, 20 and 21 are variantes.

Nicomedia is better represented than other mints (9.09%) but Cyzicus is at a still higher level (27.26%). This time the situation is also similar to that of Dobrogea (the footnote 27). The coin of *Catalogue* no. 27 may be an imitation (the letter E on the obverse is absent—VALNTINIANUS; large modul; on the reverse, the head of the emperor to left).

In the Traian hoard the mints are represented in the following order: I. Constantinople; II. Cyzicus; III. Nicomedia; IV—VI. Siscia, Thessalonica and Heraclea Thracica.

Types. There are five monetary types in the hoard: 8 FTR (22.86%), 1 Spes Reipublicae (2.86%), 1 Restitutor Reipublicae (2.86%), 14 Securitas Reipublicae (40%), 11 Gloria Romanorum (31.43%, tables I—II). All the coins are AE₃ except no. 9 (Spes Reipublicae) which is AE₄. The incidence of monetary types is similar to that in the Dobrogea hoard (the footnotes 29—33). As in other Valentinian hoards the preponderance of Securitas Reipublicae and Gloria Romanorum types is not surprising (the footnote 37).

The weight. The weight of the coins varies between 0.82 g and 3.08 g and the average weight of the 35 coins is 1.86 g. The average weight of the coins (according to the source of the coins) is the greatest among issues of Cyzicus (2.04 g). Next comes Constantinople (1.95 g), Siscia (1.91 g), Nicomedia (1.82 g), Heraclea Thracica (1.59 g) and Thessalonica (1.245 g). The average weight (according to the types) is greater among Securitas Reipublicae issues (1.92 g); next comes Gloria Romanorum (1.83 g) and FTR (1.80 g). The average weight of Valentinianic coins (1.91 g) is greater than the previous ones (1.79 g) being far from the standard weight (the footnotes 40—41).

Numismatic and historical considerations. The accumulation began after 354, when the demonetizing of AE₂ type took place (the footnotes 42—43). Just as in other hoards of the same period, the Valentinianic coins are the main nucleus (74.29%) (the footnote 44). The hoard ends with coins of the years 367—375. Many hoards are known which end in 375—378, a phenomenon due to the following causes: in the west, the death of Valentinian I, the ceasing of works on the borders and the invasions by the *Quadi* and *Sarmatae*; in the east, wars with the Persians and Visigoths, the latter concluded by the disaster at Adrianople (378) (the footnotes 45—46).

A complex analysis of the Traian hoard revealed that it comes from the south of the Danube probably from Scythia Minor and it was brought in the find-spot (the footnote 47). Valentinian hoards of bronze coins are not numerous in the east of Europe (the footnotes 48—49), but such discoveries are very numerous on the territory of Roman Dacia (the footnote 50). The burial of the hoard of Traian took place at an uncertain date after 378, being connected with the Hunnish migration.

Translated by MARIA MIHAILESCU-BIRLİBA

FIGURES EXPLANATIONS

Pl. I—V. Coins of the Traian hoard (5/2).